

Introduktion till permakultur och skogsträdgårdsodling

Permakultur

Permakultur handlar om att använda naturen som modell för att designa system som gör att människor och natur mår bra, både nu, och i framtiden. Begreppet permakultur växte fram i Australien av Bill Mollison och David Holmgren på 70-talet. Ordet permakultur står för permanent agriculture som innebär långsiktigt uppbyggande. Permakultur uppstod som en effekt mot de ekologiska utmaningar som följer med ohållbara jordbruksmetoder av världens matproduktion än idag, så som jorderosion, urlakning och förlust av biologisk mångfald. Idag har permakultur blivit allmänt känt och börjat användas i många länder och inom olika samhällssektorer.

Permakultur är ett designverktyg. Designen används för att till exempel planera mänskliga aktiviteter bättre och för att tänka igenom energi-flöden. Precis som Dagar, använder jag ofta ordet system när jag pratar om permakultur. Permakultur är en form av systemteori och systemen det behandlar kan vara i princip vad som helst. En stadsdel är ett system, en uppfinning är ett annat system, hela jorden ytterligare ett. När vi säger system så menar jag alltså vad som helst som du vill applicera permakulturens principer på.

Att designa ur ett permakulturperspektiv handlar om systemtänkande, att utgå ifrån en plats specifika förutsättningar för att bygga upp lokalanpassade alternativ för matproduktion, bostäder, vatten- och energiförsörjning, samhällsstrukturer och företagsmöjligheter. Systemen man bygger ska planeras i samklang med helheten och eftersträva att varje element ska tjäna flera funktioner. Inom permakultur inspireras man av olika principer som direkt eller indirekt kan relateras till naturliga ekosystems sätt att fungera på.

Man kan göra en design för en skogsträdgård och det närliggande området. Det låter kanske enkelt. Av egen erfarenhet så vet jag att i alla fall vi ofta ändrar våra planer och därför är det svårt att göra en design som kommer att hålla i längden. Det viktiga är att veta att detta är helt okej och en naturlig del av alla levande system. Det viktiga är att skapa en plan, som man sedan ska vara beredd på att förändra allt eftersom man samlar på sig ny kunskap och nya erfarenheter.

Oavsett vad ens mål är med designen så kan de 12 designprinciperna hjälpa oss med att få med allt man behöver tänka på. Man kan dela upp designprinciperna efter vilket system man ska designa så att man får ett flöde som passar sitt arbetssätt.

Några centrala begrepp i permakultur är t ex "uppbyggnad" av jord/människor/verksamheter/system så att de:

- a) blir långsiktigt hållbara, hälsosamma och livskraftiga
- b) minimerar onödigt arbete
- c) använder småskaliga metoder med låg energiförbrukning och hög andel biologiska resurser
- d) samverkar inom systemet
- e) ökar relevant kompetens
- f) ger multifunktioner
- g) förenklar successionen
- h) utnyttjar kanteffekter
- i) självorganiserar och självförökar sig
- j) är ekonomiskt hållbara
- k) stimulerar engagemang genom sociala relationer, trivsel, demokrati och lokalt självbestämmande

- l) ökar självförsörjningsgraden
- m) ger uthållig resurshantering och
- n) skapar förmåga att klara av yttre och inre påfrestningar.

Zonindelning

Inom permakultur används begreppet "zonering" för att visa mänsklig aktivitet över en plats. Skalan består av fem olika zoner och den är föränderlig, dvs. ju lägre siffra på zonen, desto högre är intensiteten av samspelet mellan människan och platsen. Dessutom finns det två extra zoner, zon 00 som brukar beteckna oss själva samt zon 0 som är bostaden som vi i vårt klimat vistas i som mest. Zon 1 är den delen av vår plats utanför bostaden som vi rör oss på, zon 5 är den vi besöker mest sällan, ibland kallas denna zon även för vildmark.

Att göra en zonkarta över sin plats är mycket värdefullt inför designarbetet, eftersom vi på så vis får en uppfattning om vart vi kan placera de mest skötselkrävande områdena av skogsträdgården. Vi kan dessutom se om vi på något sätt behöver styra strömmen av människor över platsen på ett nytt sätt, så att även områden som ligger utanför huvudstråken för aktiviteten får den uppmärksamhet som de behöver.

Skogsträdgården

Skogsträdgårdar är ett av de exempel på permakultur som mest efterliknar de naturliga processerna. Skogsträdgårdar är ekosystem som hämtar inspiration från skogar, skogsbryn och andra träd bärande marker. Skogsträdgårdar inspireras framförallt från lövskogar eftersom de mest liknar den miljö som majoriteten av skogsträdgårdsväxterna trivs i.

Jorden i en skog är rik på liv och på olika växter som samarbetar, en del har djupa rötter och kan hämta näringsämnen och mineraler som andra växter har svårt att få tag i medan andra växter har ämnen som skyddar mot sjukdomsangrepp eller som kan binda kväve med sina rötter. Svampar, som växer på marken i skogen, är mykorrhizasvampar och de skapar en symbios med och mellan växterna.

Vår uppgift som odlare är att ge jorden samma förhållanden som processerna av hur det växer i en skog. Detta gör man till exempel genom att undvika jordbearbetningen som att gräva efter etableringen. Precis som i skogen försöker man också att hålla jorden täckt i odlingarna genom att exempelvis lägga på halm, flis, bark eller kompost för att gynna maskar och andra mikroorganismer. I takt med att skogsträdgården utvecklas så håller de marktäckande örterna jorden täckt genom att bara växa.

När man bygger upp en plats olika odlingar är det bra att försöka utnyttja platsens unika förutsättningar. En plats kanske påminner om en glänta som är öppen men ändå skyddad för vind, där kanske man planterar känsligare växter. Medan en annan plats kanske det redan växer många unga träd, som kan fungera som amträd i takt med att skogsträdgården byggs upp.

Skogsträdgården har många namn

En skogsträdgård har många namn och kan också kallas matskog eller mångfaldsträdgård i vissa sammanhang. Med skogsträdgårdar menar man ett matproducerande växtsamhälle, som domineras av fleråriga växter med ätliga växtdelar. Det är ett skiktat system med allt från höga och låga frukt- och nötträd, till olika höga bärbuskar och perenna örter, marktäckare, rotgrönsaker och klättrväxter. Dessa ekosystem är hållbara, med rikare biologisk mångfald och bättre kollagringskapacitet än de renodlade ettåriga odlingarna.

Skogsträdgårdar kan se olika ut, de kan vara storskaliga agroforestrymodeller, där ettåriga grödor odlas mellan alléer av träd och buskar, till små gårdar och villatomter med så kallade skogsträdgårdar med hundratals arter i en mer dynamisk utformning, ner till enstaka rabatter med samodling av flera perenner. En vild designen av en skogsträdgård ge mindre skörd och mindre arbete mot en uppstyrd skogsträdgård som ger större skörd men som också innebär mer arbete. Vilken nivå man lägger sig på är avgörande för designen och skötseln av skogsträdgården. Man måste inte välja ett sätt utan man kan designa så att olika delar av skogsträdgården har olika nivåer av hur upp styrt det är. Hur man utformningen sin skogsträdgård beror på platsen, människors behov och vad man vill skörda.

De mest lämpade markerna för skogsträdgårdsodling är alla artfattiga industriella och jordbruksarealer, naturfattiga platser i och kring städer, och i mindre skala, kortklippta gräsmattor på miljontals villatomter värden över. Kom ihåg att skogsträdgårdar inte ska etableras i värdefull naturskog, hag- eller ängsmark.

Flera olika nivåer

En skogsträdgård har oftast flera olika nivåer, ett så kallat skiktat system, där växter av olika höjder samexisterar. I vår skogsträdgård vid huset har vi många fruktbärande- och nötbärande träd och det är härifrån vi får de största skördarna. Vi har valt att endast placera några få nöträd i skogsträdgården och istället plantera ut fler nere vid dammarna och i soliga lägen i utkanten av åkrarna, (eftersom de blir så pass stora och om det växer många i ett område kan de dessutom påverka andra växter negativt med växtgiftet juglon som utsöndras från rötter och som frigörs när bladen bryts ner). Valnötsträd vill växa soligt men har inga problem att växa upp i skugga de första åren.

Bland buskskiktet i skogsträdgården har vi mycket hassel och bärbuskar. Vissa arter har vi många sorter av och många plantor av varje sort. Exempelvis vinbärs- och kruksbärsorter. Vi har också många blåbärstry, aronia och havtornsbuskar, några få koreanska silverbuskar- och koreanska berberis. Vi har tre bäddar med hallon, varav i en växer dem som den enda marktäckande växten eftersom hallon kväver det som växer under om det inte redan är stark etablerade växter.

I det lägsta skiktet hittar man de marktäckande örterna som skyddar jorden och alltid håller den täckt. Där växer bland annat smultron, jordreva, myskmadra, hasselört och svalört med mera. Det är detta skikt som först slår ut på våren och på olika sätt stöttar hela odlingssystemet. I markskiktet har vi också tuvbildande och revande örter så som kärleksört, piplök, lungrot/Gode Henriks målla, strutbräken, olika sorter av mynta, spansk körvel, ryssgubbe, ormrot, pepparrot, rabarber, funkia, fjällsyra/sköldsyra, rödådrad syra med flera och mer vildväxande bestånd av ätliga nyttoväxter som kungsmynta, myskmalva, läkemalva, kvanne och dagggåpa. Här växer också uppländsk vallört (Bocking 14) som vi slår och använder som täckmaterial runt träd och buskar men som vi också gör gödselvatten av. Vertikalt växer klättrväxter som maximerar skörden ytterligare. Hos oss klättrar minikiwi, humle och vid en av ingångarna, nära huset växer vindruva, fjärilsranka och rankspenat som alla har ätliga bär eller blad.

Genom att odla de marktäckande örterna minskar vi också rensningsarbetet. Det är i det marktäckande lagret som man hittar den stora diversiteten och här växer fleråriga grönsaker, örter, funktionsväxter och bär. De marktäckande örterna är också viktiga för att få en god pollinering och för att skapa motståndskraft mot sjukdomar och skadedjur. De olika nivåerna bidrar med en varierad kost och vi kan skörda färska frukter, bladgrönsaker, örter, nötter, svamp eller rötter en stor del av året. Dessutom innehåller maten från skogsträdgården ett högre innehåll av vitaminer, mineraler och proteiner.

Vindskydd och stängsel

Vår skogsträdgård vid huset (1700 m²) etablerades hösten 2013 tack vare ett Leader Linné projekt och med mycket hjälp från familj, släkt och vänner. Våra vänner Christian och Margareta, som höll kursen när vår skogsträdgård etablerades, hjälper oss varje år med att beskära alla träd vilket underlättar processen i vårt arbete.

Vid etableringen av vår skogsträdgård planterades också två vindskydd i sydvästlig riktning, för att skapa ett bättre mikroklimat i vår skogsträdgård och tack vare att vi leder bort vinden kan vi odla persika, minikiwi och goji längst in i skogsträdgården. Förutom de frukt och nötträd har vi också klibbal som kan ses som ett "amträd" som levererar kväve till växter i sin närhet. När klibbalarna blir stora och börja konkurrera om vatten och näring (ca 7 år i södra Sverige) kan man hamla eller göra stubbskott av träden för att få in mer solljus i sin skogsträdgård och på så viss fortfarande få kväve från trädet.

Vi har en lång trädgårdsgård som hägnar in alla inägomarkerna och därmed även där vi etablerat skogsträdgård. Utan stängsel kan träden bli ringbarkade, södertrasslade, bäddar uppbökade och växterna kan bli nertrampade och betat. Trots stängsel satte vi även upp skydd runt stammen på träden för att skydda mot framförallt kaniner eller harar som tog sig in under stängslet. Nu, efter 7 år är träden så pass stora att vi inte behöver skydda dem längre.

Referens:

Skogsträdgården: odla ätbart överallt, Philipp Weiss, Annevi Sjöberg

<http://www.permakulturiskane.se/wordpress/>